

bește», «govoriti, besediti, razgovarati, divaniti, zboriti», pentru *szol* «zice, vorbește», «govoriti, zboriti», iar pentru *mond* «spune, zice», «kazati, reći, kazivati, govoriti».

E PETROVICI

IV

CONTRIBUȚII LA ROTACISM

1. În Munții Apuseni

În regiunea Munților Apuseni ALR-ul (Atlasul Linguistic al României) a anchetat, cu chestionarul normal (ancheta Pop) de 2200 întrebări¹⁾, următoarele sate: Certeje (lângă Câmpeni), Arieșeni (lângă Albac), Avram-Iancu²⁾ (Vidra de Sus), Câmp (lângă Vașcău), Prăvăleni (lângă Baia-de-Criș), După-Piatră (lângă Abrud), Mogoș, Sălciua-de-Jos și Buru.

Din toate acestea, numai comuna Arieșeni mai păstrează rotacismul³⁾. Înainte de a ancheta acest sat, intelectualii din Câmpeni mi-au atras atenția că voi găsi urme de rostire a lui *n* intervocalic cu *r*, fapt relevat și de țărani din com. Avram-Iancu (Vidra-de-Sus).

Subiect al anchetei din Arieșeni⁴⁾ a fost: Petru Lazea, gospodar fruntaș, băștinaș, de 58 de ani, fără școală; serviciul militar l-a făcut numai în războiul mondial, mai bine de un an. În sat i se mai zice și «Lazja Pătru ali Todor»; pe mamă-sa a chemat-o «Sânt'ănă Lazja», originară din Arieșeni.

Dela început am observat o accentuată rezervă din partea subiectului. Nu putea să înțeleagă importanța anchetei și se simțea stânjenit și chiar stângaci în fața mesei plină cu hârtie și nu prea bucuros de acest examen al graiului din sat. Fiind în al 89-lea punct al anchetei definitive pentru ALR., nu mi-a fost greu să mă apropiu, sufletește, de el. În conversația noastră despre greutățile economice (ancheta s'a făcut în 30. IX—2. X, 1931), am notat câteva

¹⁾ V. în acest volum, articolul «*Din Atlasul Linguistic al României*».

²⁾ Despre rotacismul din această comună, v. DR VI, p. 393.

³⁾ Cf. și cele constatate de T. Papahagi, în lucrarea *Cercetări în Munții Apusei*, publ. în rev. «*Grai și Suflet*» 1925, p. 31—33, unde comunică o listă de cuvinte cu rotacism.

⁴⁾ Comuna Arieșeni s'a format după război, cu case din comunale Scărișoara și Neagra.

cuvinte cu rotacism. Când îl întrebam direct, dacă zice *pâre* (pâne), *câre* (câne), etc., el nega cu multă hotărâre existența unor asemenea forme. Fiind în fața subiectului care păstrează această interesantă particularitate, mi-am permis să insist asupra ei mai mult ca de obicei. Deși eram foarte atent, totuși manifestam oarecare indiferență față de răspunsurile subiectului, tocmai pentru a nu-i atrage atenția asupra unora care meritau oarecare mirare. Orice repetiție a unei întrebări trebuia cât mai mult evitată, fiindcă subiectul avea manifestat tendința de a-și « revedea » răspunsurile și chiar de a declara că el vorbește *tot așa ca și mine*, deși eu întrebuințam, în această conversație, graiul copilăriei din regiunea nordică a Năsăudului, cu puține puncte de asemănare cu cel local. În pauzele pe care le făceam, o mărturisesc, am mers mai departe ca de obicei în sondarea graiului subiectului meu. I-am atras atenția că el însuși zice *bire* pentru « bine », *bur* pentru « bun », etc. La observația mea, i s'a înnourat fața lui Moș Pătru și mi-a spus, cu un aer de om ofensat și cu multă supărare în glas, că el n' a z i s n i c i o d a t ă *bire*, etc., și că în sat se zice n u m a i *bine*, etc. Alternanța între formele cu *r* și cele cu *n*, chiar la același cuvânt, demonstrează cu multă evidență procesul petrecut în subconștientul și poate chiar în conștientul lui Moș Pătru dela Arieșeni. Grija lui de a evita formele rotacizate mergea atât de departe, încât, prin falsă regresie, a înlocuit pe *r* și în cuvinte unde nu provine din *n* rotacizat. Cu toate acestea, în acele cuvinte pe care mai rar avea ocazie să le întâlnească în graiurile învecinate nerotacizante, n'a mai înlocuit pe *r* cu *n* (ex. *paltir*, pt. « paltin »). Acestea le rostea cu rotacism fără șovăire.

Disparația rotacismului e pricinuită, de sigur, de ridicolul la care sunt expuse subiectele vorbitoare atunci când îl întrebuințează.

Grupez rotacismul din această comună astfel:

a) r o t a c i s m ¹⁾ s i g u r : *on dărăb d'ă v'amir'* (mai mulți

¹⁾ În parantez se trece numărul chestiunii la care s'a răspuns. Când acesta nu este menționat, forma s'a notat când stam de vorbă cu subiectul. Transcrierea răspunsului nu s'a făcut exact după notația ALR.-ului; din cauze tipografice s'au evitat semnele fonetice neobișnuite în transcrierile de *pândă acum* și s'au omis accentele. Tot în parantez este menționată traducerea în limba literară, adeseori din cuvânt în cuvânt, când am crezut-o necesară.

oameni); *meză suru m păduri* (1367: merge sunetul în pădure, adică răsună pădurea); *cumirecătura*¹⁾, pl. *cumirecături*²⁾ (589); *furi*, pl. *fur*³⁾ (1870; funie, funii); *furi*⁴⁾ (funii, pl.); *nu Ț bu capu* (1640; nu-i bun capul, adică scrântit de minte); *nu Ț bur capu* (1641; la întrebarea: s'a smintit de cap); *mai biri fae sîngur*; *tragăr*^u, pl. *tragur*^u (1658; «tragănul», boală la vite); *nătir*^u, pl. *nătiri*^u (1777; noatin, «mielul până e mai mic»); *nătiră* (1777; noatină, «mioară, până ce nu fată»); *t'ępt'iri*, *t'ępt'irli* (art.), *t'ępt'iri*^u (pl.); *io samăr*^u *grău* (909; eu samăn grâu); *n sâr la om*^u, pl. *sînur*^u (109; bag mâna în sân, la om); *răpçuri* (208; răpciune, luna Septemvrie); *sarçiră griă* (2157; sarcină grea); *afiri*, sg. *afără* (868; afină, cu pl.); *marçiri d'ă paduri*, pl. *marçiri*^u (980 margine de pădure); *palt'ir*^u, pl. *palt'iri*^u (1933, paltin, cu pl.); *mustărița d'im palt'ir*^u (mustul dela paltin, numai dela acest arbore); *mest'acăr*^u, pl. *mest'eciri*^u (1930, mesteacăn, cu pl.); *spur-ě* (242, spune); *spure că ncăură cu uot'i* (36; despre cel care se uită cruciș cu ochii); prezentul indicativ, singular: *spuȚi*, *spuȚi*, *spuri*^u, cu pluralul: *spurem*, *spuriȚi*, *spuri*^u (2105); subjonctivul prezent, singular: *să spun*^u, *să spuȚi*, *să spuȚă*, cu pluralul *să spurem*, *să spuriȚi*, *să spuȚă* (2106); *spuri că meři cu unđ'ița păscar*^u (1738; spune că merge cu unghița pescariu); *spure m pare rău di e am făcut*^u (1566; spune că îmi pare rău de ce am făcut; adică «zice» sau «se zice»²⁾); *sarișe purișe* (731; pune sare, pentru presară sare); *puri aculo* (pune acolo); *nu pur*^u (nu pun); *puri bin'i* (pune bine); *pur haiŃi mîndri* (790, pentru mă îmbrac de sărbătoare, mă în schimb); prezentul indicativ al lui «depăna» firul pe ghem, în singular: *d'apănu*, *d'ępiŃ*, *d'apănă*, cu pluralul: *d'apărăm*, *d'apanaș*, *d'apănă* (2043); prezentul ind. al verbului «pieptena» (lăna), în singular: *t'apăr*³⁾ *t'ępt'iri*, *t'aptără*, cu pl.: *t'ăptănăm*, *t'ăptănaș*, *t'aptănă* (2044); *iarba lui tat'iru* (1931, iarba lui tatin⁴⁾).

b) falsă regresie: *luna li cireșeri*^u, subiectul s'a corectat imediat, spunând: *cănușeri*^u (205; pentru luna Iunie).

1) Semnul sau cuvântul cules cu aldine, înseamnă că a fost bine auzit de anchetor.

2) Des, subiectul, pentru «se zice la noi în sat», întrebunțează verbul «spune».

3) Formă rezultată din contaminarea lui «pieptena» cu «depăna».

4) Rotacismul în acest cuvânt militează pentru o origină latină.

Din comuna Prăvăleni, jud. Hunedoara : *puî d' ă mađine* (849; pentru boabe de fasole). Din com. Certeje (lângă Câmpeni) : *lučîafăn^u*, pl. *lučeŃfen^r* (1225; pentru «luceafăr»). Rostirea «luceafăr», cu *n* în loc de *r* este mult mai răspândită. De sigur că harta aceasta în ALR.-ului va putea contribui la stabilirea ariei vechi a rotacismului. Deocamdată semnez rostirea «luceafăr» din următoarele sate din Maramureș : Ieud, Pătrova, Borșa (în cătunul Gura Fântâni) și Budești.

c) cu *n* sau *r* în silabele vecine : *d' ărmăros^u* (878; viermănos despre măr); *đunăpăr^u*, pl. *đinepeň* (1947, jneapăn); *furingiri* (683, funingine); *đunđiră* (art.), cu pl. *đunđur^r* (86, gingie); *lindiră*, pl. *lindiri* (1203, lindină); *rîndurică*, pl. *rînduricele* (1017); *pecingiri* (1654, pecingine); *senin^u*, la întreb. 1233, dar la întreb. 1233 : *sărin^u*; *i nuērec^u tari* (1316, e întunerec tare, răspuns la « umblu prin întunerec »), dintr'o formă « nturerec > nurerec > nuērec, cu *e* nazal; *laturăje*, dar pl. *latunođ* (1851, pt. lătunoi), dintr'o formă « lătunoaie ». Din Prăvăleni : *d' ăurăje* (1028, pt. gheunoae). Tot din Arieșeni : *irmă*, pl. *irim* (122); *virili irmi*. Forma *irmă* se întâlnește până în regiunea de șes a Bihorului (lângă Salonta) și e interesant faptul că la om se zice *inimă*, însă *irmă*, pentru « inima lemnului ».

Din exemplele menționate rezultă :

Fenomenul rotacismului își trăește ultimele zile. Alternanța, în conjugare, între formele rotacizate și nerotacizate, dovedește că dispariția fenomenului se întâmplă subt ochii noștri. Cazurile de falsă regresiuie ne arată cât de departe poate merge tendința de înlocuire a fenomenului, pe care, întrebuițându-l, ești expus răsului tuturor satelor vecine, ce l-au pierdut tot prin acest proces. Când nu putea să-și concentreze atenția, la fiecare pas, în rostirea subiectului apăreau formele cu rotacism. Exemplele din categoria a treia s'au păstrat, în această regiune, numai datorită acțiunii unui *n* sau *r* precedent sau următor.

SEVER POP

2. În texte vechi din Moldova

În cele trei volume de documente moldovenești de dinainte și din vremea lui Ștefan cel Mare, publicate de M. Costăchescu, (Iași, vol. I, 1931, vol. II, 1932, vol. III, 1933), se găsesc următoarele cazuri, până acum necunoscute, de rotacism pentru Moldova, în secolul al XV-lea :